

ULUG'BEK HAMDAM ROMANLARIDA INSON RUHIYATI TASVIRI

**Abdusamatova
Feruzaxon**

*Qo'qon davlat universiteti, O'zbek tili va adabiyoti
yo'nalishi 1-bosqich magistranti*

Annotatsiya.

Maqolada Ulug'bek Hamdam romanlarida inson ruhiyatining badiiy tasviri, qahramonlarning ichki ziddiyatlari, o'zlikni anglash jarayoni, ma'naviy izlanishlari va ijtimoiy muhit bilan munosabati tahlil qilinadi. "Muvozanat", "Isyon va itoat" hamda "Sabo va Samandar" romanlari misolida psixologik tasvirning asosiy usullari — ichki monolog, ruhiy konflikt, ramziy obrazlar va dialoglarning vazifasi yoritiladi. Tahlil natijasida yozuvchi inson ruhiyatini shaxsiy kechinmalar va jamiyatdagi o'zgarishlar kesishgan nuqtada talqin etishi ko'rsatiladi.

Kalit so'zlar: Ulug'bek Hamdam, roman, inson ruhiyati, psixologizm, ichki monolog, ruhiy konflikt, o'zlikni anglash, ramz.

Annotation. This article examines the artistic representation of human psychology in Ulugbek Hamdam's novels, focusing on inner conflict, self-awareness, spiritual searching, and the relationship between individuals and their social environment. Through readings of "Muvozanat," "Isyon va itoat," and "Sabo va Samandar," it discusses the functions of interior monologue, psychological conflict, symbolic imagery, and dialogue. The article argues that Hamdam portrays the human psyche at the intersection of personal experience and social change.

Keywords: Ulugbek Hamdam, novel, human psyche, psychologism, interior monologue, inner conflict, self-awareness, symbolism.

KIRISH

Badiiy adabiyot insonning tashqi xatti-harakatlarini tasvirlash bilangina cheklanmay, uning ichki olami, yashirin kechinmalari, ikkilanishlari va ma'naviy tanlovlarini ham ochib beradi. Ayniqsa, roman janrida qahramon ruhiyatini keng va murakkab jarayon sifatida tasvirlash imkoniyati katta. Insonning o'zligi, hayot mazmuni, e'tiqodi, muhabbat va mas'uliyat haqidagi qarashlari ko'pincha tashqi voqealardan ko'ra ichki ziddiyatlar orqali namoyon bo'ladi. Shu sababli zamonaviy o'zbek romanlarida psixologik tasvirning badiiy xususiyatlarini o'rganish adabiyotshunoslikning muhim masalalaridan biridir.

Ulug'bek Hamdam ijodi zamonaviy o'zbek nasrida insonning ma'naviy izlanishlari va ruhiy murakkabliklarini yoritishi bilan e'tiborga loyiq. Uning romanlarida qahramonlar nafaqat muayyan ijtimoiy sharoitda yashaydigan shaxslar,

balki o'z vijdoni, e'tiqodi, istaklari va mas'uliyati bilan yuzma-yuz keladigan ruhiy olam egalari sifatida gavdalanadi. "Muvozanat"da hayotiy qadriyatlar va ijtimoiy o'zgarishlar ta'sirida yuzaga keladigan ichki beqarorlik, "Isyon va itoat"da insonning e'tiqod va erkinlik masalalari bilan bog'liq izlanishlari, "Sabo va Samandar"da esa muhabbat, sadoqat va ruhiy kechinmalar muhim badiiy qatlamni tashkil etadi.

Maqolaning maqsadi Ulug'bek Hamdam romanlarida inson ruhiyati qanday badiiy vositalar orqali ifodalanishini aniqlash va psixologik tasvirning g'oyaviy-estetik vazifasini yoritishdan iborat. Shu maqsadda qahramonlarning ichki ziddiyatlari, ichki monolog va dialoglarning vazifasi, ramziy ifodalar hamda shaxs va jamiyat munosabati tahlil qilinadi. Mavzuning dolzarbligi zamonaviy nasrda insonning ma'naviy olami, o'zligini anglash va axloqiy tanlov muammolarini badiiy tahlil qilish zarurati bilan belgilanadi.

METODOLOGIYA

Maqolada matn tahlili, qiyosiy-tipologik, tavsifiy va psixologik tahlil metodlaridan foydalanildi. Matn tahlili qahramonlarning ruhiy holati, nutqi va xatti-harakatlarida ifodalangan ma'nolarni aniqlashga xizmat qildi. Psixologik tahlil ichki monolog, ikkilanish, xotira, ruhiy iztirob va qaror qabul qilish jarayonlarini o'rganishga yo'naltirildi. Qiyosiy-tipologik yondashuv esa tanlangan romanlarda inson ruhiyatining ifodalanish shakllarini solishtirish imkonini berdi.

Tahlil materiali sifatida "Muvozanat", "Isyon va itoat" va "Sabo va Samandar" romanlari olindi. Ushbu asarlar ruhiy tasvirning turli ko'rinishlarini ko'rish uchun qulay: birida ijtimoiy o'zgarishlar fonidagi ma'naviy muvozanat masalasi, ikkinchisida e'tiqod va itoat bilan bog'liq ichki savollar, uchinchisida esa muhabbat va insoniy munosabatlar doirasidagi kechinmalar oldinga chiqadi. Tahlilda asarlarning mazmunini umumiy qayta bayon qilishdan ko'ra, psixologik tasvir vositalari va ularning badiiy vazifasini izohlashga e'tibor qaratildi. Maqola sifat tahliliga asoslanadi; unda statistik yoki tajribaviy natijalar da'vo qilinmaydi.

NATIJALAR

Tahlil shuni ko'rsatadiki, Ulug'bek Hamdam romanlarida inson ruhiyati ko'pincha ichki ziddiyatlar orqali ochiladi. Qahramonning tashqi harakati va ichki istagi o'rtasidagi tafovut, shaxsiy manfaat bilan axloqiy burchning to'qnashuvi, ishonch va shubha orasidagi tebranish ruhiy tasvirning muhim omillaridir. Bunday ziddiyatlar qahramonni tayyor xulosaga ega, o'zgarmas obraz sifatida emas, balki izlanadigan, xato qiladigan, o'zini qayta baholaydigan murakkab shaxs sifatida ko'rsatadi.

"Muvozanat" romanida shaxs ruhiyati jamiyatdagi o'zgarishlar va qadriyatlar almashinuvi bilan chambarchas bog'liq holda tasvirlanadi. Muvozanat tushunchasi faqat tashqi osoyishtalikni emas, balki insonning moddiy ehtiyojlari, ma'naviy mezonlari va o'z oldidagi mas'uliyati o'rtasidagi nisbatni ham anglatadi. Qahramonlar duch keladigan tanlovlar ularning ichki tayanchlari qay darajada mustahkamligini sinovdan o'tkazadi. Shu tariqa ijtimoiy muhit ruhiy holatga ta'sir etuvchi omil bo'lsa-da, insonning o'z qarashlarini qayta ko'rib chiqish imkoniyati ham saqlanib qoladi.

"Isyon va itoat" romanida insonning ichki izlanishi e'tiqod, erkinlik, bo'ysunish va ma'naviy mas'uliyat masalalari bilan bog'lanadi. Isyon va itoat qarama-qarshi tushunchalar sifatida ko'rinsa-da, badiiy talqinda ular qahramonning o'zini va borliqni anglash jarayonidagi murakkab holatlarni ifodalaydi. Isyon mavjud tartibni shunchaki

rad etish emas, balki ichki savol va norozilikning namoyon bo'lishi sifatida talqin qilinishi mumkin; itoat esa ko'r-ko'rona bo'ysunishdan tashqari, ongli e'tiqod va mas'uliyat bilan ham bog'lanadi. Shu ziddiyatlar qahramonning ma'naviy o'sishini ochishga xizmat qiladi.

“Sabo va Samandar” romanida inson ruhiyatining nozik qatlamlari muhabbat, sog'inch, sadoqat va munosabatlardagi tushunmovchiliklar orqali yoritiladi. Qahramonlarning hissiy kechinmalari faqat voqealar rivojiga xizmat qilmay, ularning xarakterini, qadriyatlarini va o'zaro munosabatga bergan ma'nosini ochadi. Muhabbat bu asarda birgina hissiy holat sifatida emas, balki insonning o'zini anglashiga, boshqa shaxs oldidagi javobgarligini his etishiga ta'sir qiluvchi tajriba sifatida ko'rinadi. Ruhiy tasvirning ta'sirchanligi ko'pincha bevosita izohdan ko'ra sukut, ishora, ichki ikkilanish va dialogdagi yashirin ma'nolar orqali kuchayadi.

Yozuvchi romanlarida ichki monolog qahramonning o'zi bilan muloqotini, o'z xatti-harakatlarini baholashini va qarorlarining oqibatini oldindan tasavvur qilishini ko'rsatadigan muhim vositadir. Dialog esa personajlar o'rtasidagi ochiq fikr almashinuvidan tashqari, aytilmagan ma'nolar va qarashlar to'qnashuvini ham yuzaga chiqaradi. Ramziy obrazlar va sarlavhalarning semantik imkoniyati qahramonlarning ruhiy holatini umumlashtirishga yordam beradi. Shu sababli psixologik tasvir voqealar bayoni bilan cheklanmay, asarning g'oyaviy qatlamini shakllantiradi.

MUHOKAMA

Ulug'bek Hamdam romanlaridagi psixologizmning muhim xususiyati shaxs va jamiyat munosabatini bir-biridan ajratmasdan talqin etishdir. Qahramonning ruhiy iztirobi ko'pincha tashqi muhitdan kelib chiqadi, biroq uning mazmuni shaxsning ichki qadriyatlari va qarorlariga bog'liq. Bunday yondashuv insonni ijtimoiy sharoitning passiv mahsuli sifatida emas, balki muhit bilan murakkab munosabatga kirishadigan, tanlov qiladigan va o'zini baholaydigan subyekt sifatida ko'rsatadi. “Muvozanat”dagi ma'naviy tayanch izlash, “Isyon va itoat”dagi e'tiqodiy savollar hamda “Sabo va Samandar”dagi hissiy kechinmalar ana shu umumiy badiiy tamoyilning turli ko'rinishlaridir.

Ushbu romanlarda ruhiy holatning bevosita nomlanishi bilan bir qatorda, bilvosita ifoda shakllari ham ahamiyatli. Qahramonning sukuti, nutqidagi uzilish, qaror qabul qilishni ortga surishi yoki boshqa personajga munosabati uning ichki holatini anglashga yordam beradi. Bunday usullar o'quvchini qahramonning kechinmalarini mustaqil talqin qilishga undaydi. Natijada o'quvchi voqealarni kuzatuvchi bo'lib qolmay, obrazning ruhiy dunyosini anglash jarayoniga faol qo'shiladi.

Psixologik tasvirning yana bir jihati — qahramonlarning ichki olami tayyor va yakunlangan hodisa sifatida berilmasligidir. Inson o'z qarashlarini qayta ko'rib chiqishi, xatolarini anglab yetishi yoki qarama-qarshi tuyg'ular orasida qolishi mumkin. Shu ma'noda ruhiy o'zgarish roman kompozitsiyasining ichki harakatlantiruvchi kuchiga aylanadi. Qahramonning tashqi taqdiri bilan bir qatorda uning ma'naviy o'zgarishi ham asar mazmunini belgilaydi.

Shu bilan birga, har bir roman o'ziga xos mavzu va badiiy yechimga ega ekanini hisobga olish zarur. Uch asardagi ruhiy tasvirni yagona qolipga solish ularning janriy, syujet va obrazlar tizimidagi farqlarini kamaytirib ko'rsatishi mumkin. Shuning uchun qiyosiy tahlil umumiy tamoyillarni aniqlash bilan birga, har bir asarning alohida badiiy tabiatini ham e'tiborda tutishi lozim. Kelgusida romanlarning to'liq matni asosida ichki

monologlar, dialoglar va ramziy birliklarni alohida tasniflash tahlil natijalarini yanada aniqlashtiradi.

XULOSA

Ulug‘bek Hamdam romanlarida inson ruhiyati ichki ziddiyat, ma‘naviy izlanish, hissiy kechinma va ijtimoiy muhit bilan munosabat birligi orqali tasvirlanadi. “Muvozanat”da qadriyatlar va hayotiy tanlovlar o‘rtasidagi nisbat, “Isyon va itoat”da e‘tiqod hamda erkinlik bilan bog‘liq savollar, “Sabo va Samandar”da muhabbat va sadoqatning ruhiy ta‘siri yetakchi badiiy yo‘nalishlarni tashkil etadi.

Yozuvchi ichki monolog, dialog, sukut, ruhiy konflikt va ramziy ifodalar orqali qahramonlarning ko‘zga ko‘rinmaydigan kechinmalarini badiiy shaklga soladi. Natijada inson obrazi faqat tashqi voqealar ishtirokchisi sifatida emas, balki o‘zini anglashga intiluvchi murakkab ma‘naviy mavjudot sifatida namoyon bo‘ladi. Demak, Ulug‘bek Hamdam romanlaridagi psixologizm zamonaviy o‘zbek nasrida shaxsning ichki dunyosi, axloqiy tanlovi va jamiyat bilan aloqasini o‘rganishda muhim ilmiy-estetik ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- 1 Hamdam U. Muvozanat: roman. — Toshkent: Yangi asr avlodi, 2007.
- 2 Hamdam U. Isyon va itoat: roman. — Toshkent: O‘zbekiston, 2003.
- 3 Hamdam U. Sabo va Samandar: roman. — Toshkent.
- 4 Quronov D. Adabiyotshunoslikka kirish. — Toshkent: Akademnashr, 2007.